

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/63-11>

УДК 339.138:658.784

Шевчук А. Л.асистент кафедри готельно-ресторанної справи та туризму,
Національний університет біоресурсів і природокористування України**Shevchuk Anna**Assistant at the Department of Hotel and Restaurant Business and Tourism,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ЛОГІСТИЧНІ ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ЗАПАСІВ ПІДПРИЄМСТВА

LOGISTIC PRINCIPLES OF FORMATION OF ENTERPRISE INVENTORIES

У статті розглянуто різні підходи до визначення сутності запасів як економічної категорії, класифіковано та охарактеризовано основні види матеріально-виробничих запасів. Представлено систему показників обліку та контролю запасів на промисловому підприємстві, а також вивчено чинники, що впливають на формування величини запасів промислових підприємств. Доведено, що для правильної організації планування, обліку та управління запасами велике значення має їх науково обґрунтована класифікація. Запропоновано класифікацію матеріально-виробничих запасів за певними ознаками, серед яких вагомий вплив мають: рівень ліквідності, за сферою використання та структурою. Обґрунтовано склад виробничих запасів, до яких відносять предмети праці, призначені для використання у виробництві продукції.

Ключові слова: матеріальні запаси, чинники, процес, промислові підприємства, формування, потреба, облік, контроль, ресурси.

The article considers different approaches to defining the essence of inventories as an economic category, classifies and characterizes the main types of inventories. In addition, the system of indicators of accounting and control of stocks at the industrial enterprise is presented, and also the factors influencing formation of size of stocks of the industrial enterprises are studied. The author proved that their scientifically based classification is important for the correct organization of inventory planning, accounting and management. The article proposes the classification of inventories according to certain characteristics, among which have a significant impact: the level of liquidity, scope and structure. The composition of inventories, which include items of labor intended for use in production and household needs, purchased for resale or use for production maintenance, as well as for management purposes. It is determined that in the process of use material resources pass from one state to another, which are reflected in the classification of stocks. The composition and structure of inventories varies depending on the industry and depends on the technological characteristics of the industry as a whole and the nature of the technological process of each enterprise. In machine-building production, raw materials are the main element of the cost of manufactured products, the rational use of which is one of the main internal reserves for improving production efficiency. The article assumes that the classification of inventories by technical properties is used in the technology of production and organization of analytical accounting. It is the basis for the development of the nomenclature, i.e. systematized lists of materials consumed in production. It is determined that for industrial enterprises, in particular mechanical engineering, the most significant is the production stage of turnover, which is characterized by prolonged withdrawal of significant amounts of money. In market conditions, an important requirement for the effective operation of the enterprise is the ability to timely account for the impact of factors that have a direct or indirect impact on the production process.

Keywords: inventories, factors, process, industrial enterprises, formation, need, accounting, control, resources.

Постановка проблеми. Актуальність вибраної теми полягає у тому, що система управління запасами підприємства функціонує під впливом економічних процесів, вплив яких на кінцевий результат часто є різноспрямованим. Правильно вибрана стратегія управління виробничими запасами на основі логістичного підходу дає змогу оперативного впливати на процес виробництва на основі раціонального використання ресурсів та прискорення оборотності як усіх оборотних коштів, так і їх окремих компонентів, забезпечуючи поліпшення кінцевих техніко-економічних показників роботи підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиліття питання теорії управління запасами в контексті логістики розглядали такі автори: Б.А. Анікін, Ю.А. Беляєв, А.М. Гаджин-

ський, М.М. Григор'єв, В.В. Дибська, Є.І. Зайцев, В.І. Сергєєв, А.Н. Стерлігова, В.С. Лукінський, С.Р. Міротін, Г. Стівенсон, Дж. Гатторна та ін. Позитивно оцінюючи наукові надбання зазначених учених, слід відзначити відсутність комплексного розгляду проблем організації логістичної діяльності підприємств в умовах трансформації системи відносин в економіці з ринковим пріоритетом споживача. Недостатньо опрацьованими залишаються питання мережевої організації логістики, проблеми класифікації чинників, які впливають на формування величини запасів промислових підприємств.

Мета статті полягає у виявленні економічної сутності та особливостей формування запасів підприємства на основі логістичного підходу, формуванні класифікації матеріально-виробничих за-

сів за певними ознаками в умовах функціонування систем логістики підприємств машинобудування.

Виклад основного матеріалу. Зростаюча роль оборотних засобів у сучасних умовах господарювання, зумовлена впливом ринкових чинників, насамперед змінного попиту на продукцію та неритмічністю промислового виробництва, викликає необхідність дослідження категорії оборотних засобів та уточнення їх складу. Наукове обґрунтування та виявлення сутності економічного явища сприяє виробленню та ефективній реалізації управлінських рішень, тому методологічні основи управління виробничими запасами як основним елементом оборотних засобів у виробничо-господарській діяльності мають ґрунтуватися на використанні відповідних економічних категорій, що враховують особливості функціонування ринкового господарства.

Запаси є одним із найважливіших чинників забезпечення сталості та безперервності відтворення. Безперервність виробництва вимагає, щоб на складах постійно знаходилася достатня кількість сировини та матеріалів для задоволення потреб виробництва в будь-який момент їх використання. Тому необхідність безперебійного постачання виробництва в умовах безперервності попиту та постійних поставок зумовлює створення в організаціях виробничих запасів [1, с. 216].

Багатоаспектність ролі та функцій матеріальних запасів у сучасній економіці, різноманіття їхніх форм і видів не дають змоги визначити цю категорію однозначно, і в окремих визначеннях, як правило, акцентується увага на якихось окремих їхніх ключових характеристиках. Нижче наведено три визначення матеріальних запасів (із позицій економічної теорії, практичної діяльності, теорії фінансів та бухгалтерського обліку), кожне з яких по-своєму є правильним, але не відображає всієї повноти характерних ознак цієї економічної категорії та одного з об'єктів управління в логістичному менеджменті. В економічній теорії матеріальні запаси трактуються як економічна категорія, під якою розуміють частину предметів праці, проміжних і кінцевих продуктів, що знаходяться на різних стадіях відтворювального процесу в очікуванні проміжного або кінцевого споживання.

Із практичних позицій матеріальні запаси – це частина матеріальних і товарних ресурсів, які є такими, що знаходяться на різних стадіях виробництва та обігу продукції виробничо-технічного призначення, предмети споживання та інші товарно-матеріальні цінності, що очікують введення в процес виробничого споживання, транспортування або продажу.

Із погляду бухгалтерського обліку матеріальні запаси – це частина оборотних активів суб'єктів економіки (підприємств, фірм, організацій, індивідуальних підприємців та ін.), які існують у матеріальній формі і формуються за допомогою їхніх оборотних засобів.

Створюючи матеріальні запаси, підприємство керується такими основними мотивами, як:

- можливість коливання попиту;
- сезонні коливання попиту на деякі види товарів;
- знижки на купівлю великої партії товарів;
- спекуляції зі зростанням цін;
- зниження витрат, пов'язаних із розміщенням та доставкою замовлення;
- зниження витрат, пов'язаних із виробництвом одиниці виробу;
- можливість рівномірного здійснення операцій із виробництва та розподілу;
- можливість негайного обслуговування покупців;
- зведення до мінімуму простоїв виробництва через відсутність запасних частин;
- спрощення процесу управління виробництвом [2, с. 118].

Через перелічені вище причини підприємства, які відносяться до будь-якої галузі виробництва, віддають перевагу створенню запасів, оскільки в іншому разі збільшуються витрати обігу та зменшується прибуток.

Нині існує безліч визначень сутності запасів як економічної категорії, що значною мірою пов'язано зі зміною ролі та значення запасів у ринкових умовах. Різні підходи до обґрунтування економічної категорії «запаси» зумовили кілька напрямів вивчення її сутності та змісту. У класичній економічній теорії запаси у сфері виробництва розглядаються як авансовані кошти, що надалі змінюють свою первісну натурально-речову форму і які послідовно переносять свою вартість у процесі обігу капіталу. Після реалізації продукції вартість запасів (предметів праці) повертається до суб'єкта господарювання у грошовій формі під час кожного обороту капіталу. Далі відбувається відшкодування предметів праці за натуральною формою задля забезпечення наступного виробничого циклу.

Таким чином, беручи участь в обороті та висловлюючи частку капітальної вартості, запаси відіграють істотну роль у кругообігу функціонуючого у виробничому процесі капіталу.

Залежно від характеру переробки предметів праці розрізняють сировину та основні матеріали, що формують виробничі запаси підприємства. Своєю чергою, сировина для використання в технологічних процесах машинобудівного виробництва може бути одержана у добувній промисловості у первинному вигляді (руда, паливо, будівельні матеріали) або в оброблених галузях як продукт їх переробки (чавун, сталь, прокат чорних та кольорових металів, пластмаси, хімічні матеріали). Окрім основних сировини та матеріалів, у промисловому виробництві використовують допоміжні матеріали, що споживаються засобами праці (паливо, мастильні матеріали); що додаються до основних матеріалів, щоб отримати нові продукти та провести речові зміни в осно-

вних матеріалах; сприяють виконанню операцій (паливо для виробничих приміщень тощо).

Стабільність зовнішніх чинників, розвиненість міжгалузевих господарських зв'язків забезпечували підприємство необхідним обсягом замовлень, що давало змогу формувати план потреби у матеріальних ресурсах. Планування матеріального постачання було спрямоване на постійних постачальників, що давало змогу забезпечити дотримання термінів поставки. Розмір оборотних засобів підприємства визначався одноденними витратами у натуральному виразі з урахуванням термінів поставки. Для забезпечення безперервності технологічного процесу період накопичення запасу збільшувався на страхову норму, яка є резервом у разі затримки чергової поставки. Розмір страхового запасу для підприємства формувався незалежно від режиму постачання матеріальних запасів. У разі своєчасного постачання такий підхід не давав змоги коригувати величину страхового запасу, що призводило до відволікання активів підприємства з обороту.

У сучасних умовах господарювання особливістю одиничного та дрібносерійного типу виробництва є висока мобільність номенклатури продукції внаслідок залежності від попиту та частих коригувань програми випуску виробів із відповідним уточненням матеріальних потреб. Разом

із тим під час виробництва одиничних замовлень недоцільним є відволікання коштів на формування страхового, підготовчого та резервного запасів. Сьогодні у виробничій діяльності підприємств величина поточного запасу залежить не лише від обсягів добового виробництва та норми споживання сировини в днях запасу, а й від інших чинників, вплив яких може бути переважним.

Більшість учених та фахівців у дослідженні питань управління оборотними коштами визначає, що роль запасів полягає у забезпеченні безперервності виробництва у перервах між поставками. Згідно із цим положенням, розмір виробничого запасу та окремих його елементів безпосередньо залежить від величини інтервалу між поставками. При цьому основою визначення розміру запасу служить не потреба виробництва у матеріалах, а тривалість поставки замовлення. Такий підхід до визначення величини запасу не відповідає основним принципам його формування, головний з яких полягає у забезпеченні виробничого процесу матеріальними ресурсами шляхом створення виробничих запасів.

У виробничих умовах матеріальні ресурси мають бути доставлені від постачальника на робоче місце для безпосередньої обробки та подальшого використання у виробничому процесі. Облік та аналіз причинно-наслідкових зв'язків,

Рис. 1. Система показників обліку та контролю запасів на промисловому підприємстві

що виникають у процесі виробничо-економічних відносин, на основі оцінки зазначених факторів дозволяє виявити резерви підвищення результатів діяльності підприємства в цілому. При цьому важливою умовою об'єктивної оцінки основних техніко-економічних показників є дотримання умов договорів поставки за строками, обсягами та якістю матеріальних ресурсів, що постачаються.

Облік величини наявності, руху та залишків запасів у виробництві здійснюється з використанням різних систем показників, що відповідають особливостям виробничого та фінансового обліку (рис. 1).

Формування запасів здійснюється під дією чинників, що впливають на характер та стабільність виробництва й які характеризуються різною можливістю їх оцінки та обліку під час планування матеріального забезпечення виробництва [2, с. 178].

Класифікацію чинників, що визначають величину запасів у нестабільних умовах виробництва, представлено на рис. 2.

Уся сукупність факторів, що впливають на формування запасів підприємства, залежно від можливості їх обліку може бути поділена на прогнозовані та непрогнозовані. Незалежно від можливості прогнозування вся сукупність факторів полягає, своєю чергою, у внутрішніх та зовнішніх, що формуються, відповідно, у зовнішньому та внутрішньому середовищі підприємства.

Оцінка впливу прогнозованих чинників здійснюється за допомогою системи техніко-економіч-

них показників та якісних характеристик виробничого процесу з високим ступенем точності. З урахуванням прогнозованих обсягів ремонтних робіт та введення в експлуатацію нового обладнання проводиться коригування виробничої програми випуску продукції, що допускає відповідну зміну величини необхідних запасів. Форма власності суб'єкта господарювання визначає особливості управління фінансово-економічними процесами, які відбиваються на стані елементів внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства та виявляються у зміні структури, складу та величини запасів. Беручи до уваги, що стратегічне управління підприємством здійснюється керівництвом, зміна форми власності, яка часто супроводжується зміною керівного складу, може призвести до репрофілювання виробництва. При цьому зі зміною характеру та структури виробництва необхідність у матеріальних ресурсах потребує коригування. Проведення маркетингових досліджень дає змогу з досить низьким рівнем ризику прогнозувати ймовірну зміну попиту на продукцію.

Основна частина непрогнозованих факторів відноситься до зовнішніх і пов'язана із загально-економічною та політичною ситуацією в країні, станом платіжної дисципліни, нестабільністю нормативної та законодавчої бази. Найбільший вплив на формування запасів надають невиконання умов поставки матеріалів. При цьому необхідно враховувати, що існуючий запас має компенсувати виробничу потребу у матеріалах. З іншого боку, у сучасних умовах господарювання є пору-

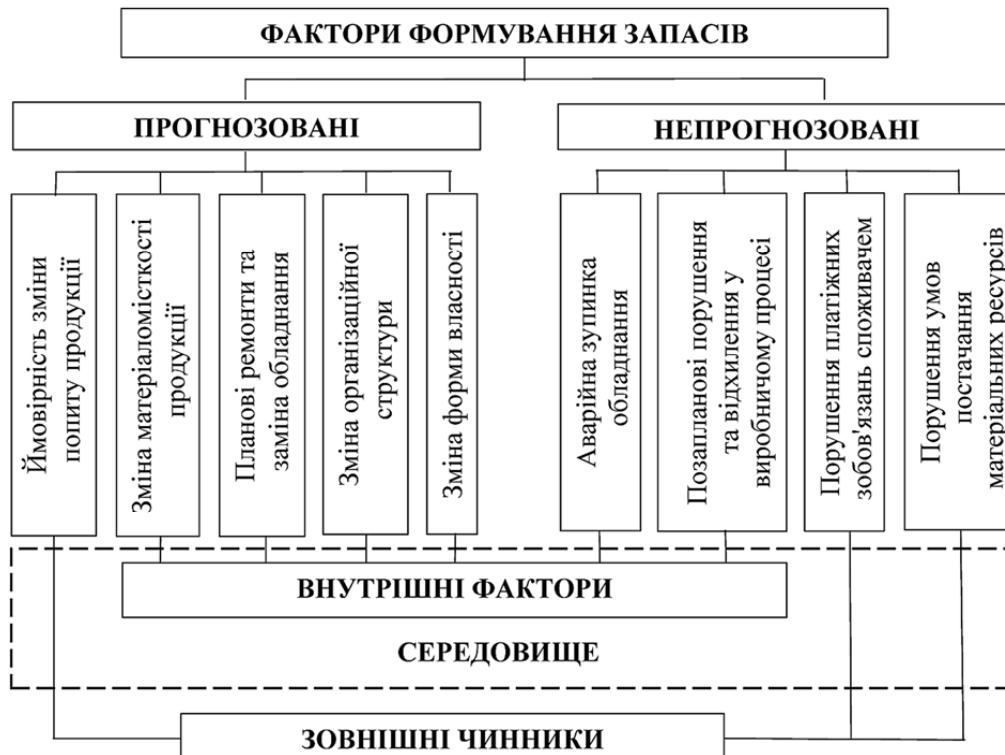

Рис. 2. Класифікація чинників, які впливають формування величини запасів промислових підприємств

шення платіжних зобов'язань споживачів готової продукції внаслідок об'єктивних причин, що призводить до створення наднормативних залишків незавершеного виробництва. У таких ситуаціях під час планування незавершеного виробництва надалі необхідно враховувати зайві запаси, що утворилися.

Непрогнозовані внутрішні чинники є наслідком стану організації виробництва та праці для підприємства, техніки безпеки, технічного рівня виробництва. У нормальних виробничих умовах внутрішні чинники виявляються нечасто, зазвичай у вигляді аварійних ситуацій, можуть мати короткочасний чи триваліший характер прояву. Внутрішні чинники непрогнозованого характеру збільшують мінімальний запас на величину, яка залежить від масштабів аварій та інших позапланових відхилень виробничого процесу та порушень, пов'язаних із вадами організації праці та трудової дисципліни.

Висновки. Таким чином, на промислових підприємствах у сучасних умовах господарювання,

будучи головною умовою здійснення необхідного виробничого процесу, запаси як економічна категорія є матеріальними оборотними активами підприємства, втіленими у виробничі запаси та незавершене виробництво, величина яких повинна відповідати потребам виробництва, що змінюється, з урахуванням часу їх замовлення для нормального функціонування виробництва. Незважаючи на інтерес до логістики, у її сучасній теорії навіть найбільш фундаментальні поняття і терміни трактуються неоднаково, часто дослідники не розрізняють логістичні системи та їхні моделі, неоднозначно трактується поняття логістичного підходу тощо.

Практична значимість статті полягає у тому, що логістична політика зараз спрямована на те, щоб забезпечити підприємства усіма необхідними умовами для роботи на українському ринку. Необхідність логістизації підприємств як систематичної та системної модернізації управління ними на засадах логістичного підходу вимагає створення ефективної системи менеджменту логістики.

Список використаних джерел:

1. Гайванович Н.В. Логістична концепція побудови системи дистрибуції товарів. *Механізм регулювання економіки*. 2011. № 3(52). Т. 2. С. 162–169.
2. Грицина Л.А., Кошівська М.В. Сучасний стан та перспективи розвитку транспортної логістики України. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 18. С. 11–18.
3. Денисенко М.П. Організація та проектування логістичних систем. Київ : Центр учбов. літ-ри, 2010. 336 с.
4. Довбенко В.І. Логістика процесів розвитку підприємств та їхніх об'єднань. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2007. № 594. С. 398–408.
5. Тюріна Н.М. Управління логістичними процесами на промислових підприємствах. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2018. № 5. Т. 1. С. 161–169.
6. Blaik P. *Logistyka*. Warszawa : PWE, 1999. 244 p.
7. Haughton D.A. Review of Software Packages for Data Mining. *The American Statistician*. 2003. Vol. 57. № 4. P. 290–309.
8. Summer A. *E-Commerce*. New York : NYH Publishing, 1999. 263 p.

References:

1. Gajvanovych N.V. (2011) Logistychna koncepcija pobudovy systemy dystrybucii' tovariv [Logistic concept formation the distribution of goods system]. *Mehanizm reguljuvannja ekonomiky: mizhn. nauk. zhurnal*, vol. 3 (52), no. 2, pp. 162–169.
2. Hrytsyna L.A. Koshivska M.V. (2018) Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku transportnoi lohistyky Ukrainy [The current state and prospects of development of transport logistics in Ukraine]. *Infrastruktura rynku*, vol. 18, pp. 11–18.
3. Denysenko M.P. (2010) Organizacija ta proektuvannja logistychnyh system [Organizational and projecting logistic systems]. Kyiv: Centr uchbov. lit-ry (in Ukrainian).
4. Dovbenko V.I. (2007) Lohistyka protsesiv rozvytku pidprijemstv ta yikhnikh obiednan [Logistics of business development processes and their associations]. *Visnyk natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika»* [Visnyk of Lviv Polytechnic National University], vol. 594, pp. 398–408.
5. Tiurina N.(2018) Upravlinnja lohistychnymy procesamy na promyslovykh pidprijemstvakh [Logistics processes management at industrial enterprises]. *Bulletin of Khmelnytsky National University: Economic Sciences*, vol. 5, no. 1, pp. 161–169.
6. Blaik P. (1999) *Logistyka*. Warszawa: PWE, 244 p.
7. Haughton D. (2003) A Review of Software Packages for Data Mining. *The American Statistician*, vol. 57, no. 4, pp. 290–309.
8. Summer A. (1999) *E-Commerce*. New York: NYH Publishing, 263 p.